

DÖRT İLDE KARŞILAŞTIRMALI YOKSULLUK DEĞERLENDİRMESİ

Prof. Dr. Melih ERSOY

Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Benim bildirim başlığı kentsel yoksulluk ve geçinme stratejileri bağlamında dört ilde, ki bunlar Ankara, Zonguldak, Şanlıurfa ve Diyarbakır illeridir; bu kentlere ilişkin bir karşılaştırmalı değerlendirme yapmak.

Sunuşu ben yapıyorum ama çalışmayı iki arkadaş ağırlıklı olarak birlikte yürüttük. Bu çalışmalarını ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde Doçent Doktor Sayın Tarık Şengül arkadaşımızla beraber yönlendirdik ve yürüttük.

Efendim, bilindiği gibi son yıllarda gerek akademik gerekse de siyasa yapıcı çevrelerde anlaşılabilir nedenlerle yoksulluk sorununa yönelen ilgi artmış bulunuyor. Yeni liberal politikaların emek piyasasında yarattığı olumsuzluklar ve refah devletinin alanının gittikçe daraltılması, bir yandan yoksulluk sınırı üzerindeki kesimin alanını da daha daraltırken, diğer taraftan da, zaten yoksulluk sorunuyla baş etmekte olan, yüz yüze olan kesimlerin koşullarını daha da ağırlaştırmış bulunuyor.

Sayın Başkanın belirttiği gibi, gerçekten 10-15 yıl öncesine kadar yoksullukla ilgili konular konuşulduğunda hep bu "sefalet edebiyatı" ifadesi gündeme getirilirdi; fakat ne yazık ki bugün gerçekten çok açık bir şekilde o koşullarda yaşayan büyük bir kesimimiz var.

Kuşkusuz, yoksulluk sorununun son dönemde bu denli derinleşmesinde Dünya Bankası ve IMF'nin başını çektiği ve az gelişmiş ülkelere dayatmış olduğu yeni liberal politikaların önemli payı var. Ulusal devletler sosyal devlet olma niteliğinden hızla uzaklaştırılmıştır ve söz konusu politikaların bir parçası olarak daralan ekonomilerin işsiz bırakmış olduğu sosyal kesimleri, eğitim, sağlık, ulaşım, işsizlik yardımı gibi devlet desteklerinden de artık mahrum bırakılmaktadır.

Bu çerçevede, devlet merkezli çözümler bir yana bırakılmıştır. Dünya Bankası çözümü yoksulların kendisinde görmektedir ve sosyal devletin aylaklaştırdığı ve bağımlı hâle getirdiğini savunduğu bu kesimlere dinamizm kazandırılmasının, diğer bir anlatımla bu kesimlerin muktedir kılınmalarının hem ekonomik, hem de sosyal anlamda yerinde bir çözüm olduğu varsayımı ileri sürülmektedir.

Bu sürecin dinamosu olarak da devlet yerine sivil toplum örgütleri gösterilmektedir. Bu örgütler aracılığıyla, son yıllarda büyük ölçekli sayılabilecek yoksulluk araştırmaları yapıldığını biliyoruz. Söz konusu araştırmaların merkezine öncelikli olarak yoksulların kendi kaynakları ve potansiyellerini harekete geçirme kaygısı konulmaktadır.

Bu tür gündem ne yoksulluk sorununu anlama konusunda, ne de bu soruna çözümler üretme konusunda yeterli olacaktır. Diğer bir anlatımla, var olan yoksulluğu yaratmaktan birinci derecede sorumlu olan politikalarından vazgeçmeden çözümler üretmek ve çözümler geliştirmenin beklenilmesi gerçekçi görülmemektedir.

Bu durumda sorunun daha gerçekçi bir çözümlemesi başka kaynaklardan gelmek durumunda. Bu göreve aday görünen en önemli kesim kaçınılmaz olarak akademisyenlerdir kanımızca. Ne var ki, son yıllarda bu toplum kesimi içinde de önemli bir dönüşüm yaşanmaktadır. Ekonomik ve siyasal yapılara ilişkin çözümlemelerde yeniden dağıtım sorununu merkeze alan etkinlik anlayışı bir yana bırakılmış, bunun yerine kimlik siyaseti ön plâna çıkarılmaya başlanmıştır. Bu kesimde yaşanan değişim, yukarıda biraz önce sözünü ettiğim değişime koşut özellikler taşımaktadır.

Bu çerçevede söz konusu araştırmaların birbirleriyle ilişkili iki önemli özelliği, iki önemli boyutu öne çıkmaktadır. Birincisi, yoksulluk sorununa ilişkin olarak devletin kendisi bir araştırma nesnesi olmaktan çıkarılarak yapılan araştırmaların merkezine sivil toplum konulmuştur. Bu dönüşümün gerisinde de

¹ M.Ersoy, (2006) "Dört İilde Karşılaştırmalı Yoksulluk Değerlendirmesi", **Yoksulluk**, Sosyal Demokrasi Derneği, Yayın no.7, ss. 13-29. Ankara.

devletin tek iktidar kaynağı olmadığı, sivil toplum olarak adlandırılan alanda da iktidar ilişkilerinin bulunduğu ve daha da önemlisi devletin bu alan üzerinde uzun süreli ve olumsuz sayılabilecek bir tahakkümünün, bir baskısının var olduğu düşüncesi yatmaktadır.

Akademik dünyada ortaya çıkan bu yönelimin yoksulluk sorunu ve ilgili alanlara ilişkin olarak yapılan araştırmalar için önemli ve kanımızca olumsuz sayılabilecek ciddi sonuçları vardır. Devletin, sosyal politikaları da dâhil tüm etkinliklerini salt bir ezme ve tahakküm altına alma çabası olarak gördüğümüz durumda devletin küçültülmesi ve etkinlik alanının sınırlandırılması girişimleri, desteklenmesi gereken çabalar ve yaklaşımlar olarak değerlendirilmekte ve görülmektedir.

Bu çerçevede yoksulluk sorununa makro ölçekte bakan ve bölüşüm sorununu merkeze koyan anlayış yerini farklı kesimlerin yoksulluk sorunu içindeki konumlarını tespit etme kaygısına bırakmaktadır. Bu kaygının bir sonucu olarak, genel bir yoksul tipolojisi yerine kadın yoksulluğu, çocuk yoksulluğu, yaşlı yoksulluğu gibi değişik tipolojiler üretilmektedir.

Söz konusu yaklaşımların genel bir özelliği, yerel sivil toplum olarak adlandırılan alanda da iktidar ilişkilerinin var olduğunu ileri sürmesidir. Büyük ölçüde gecekondu alanlarında gerçekleştirilen bu tür çalışmalar yoksulluk sorunu ve bu sorun karşısında geliştirilen geçinme stratejilerini ele alırken, bu kesimlerin elinde tuttıkları kentsel arsayı apriori olarak araştırmaların merkezlerine koymaktadırlar. Diğer bir anlatımla, gecekondulaşma süreci içinde bu kesimlerin, örneğin işgal etmiş oldukları arsaların önemli bir spekülâtif kaynak olduğu ve yoksullukla baş etme konusunda çok önemli bir yer tuttuğu, bazı durumlarda ise daha da ileri gidilerek ciddi boyutlara ulaşan spekülâtif kazançların aracı olduğu varsayılmaktadır.

Bu tür bir kabulden yola çıkan araştırmaların önemli bir bölümü, yoksulluk sorununu araştırırken ömeklem nüfuslarının ya emek pazarındaki konumlarını tümüyle dışlamakta ya da önemsiz hâlde görmekte ve bunun yerine arsa ve konut pazarı ve günlük yaşam çevresindeki konumlarını araştırmalarının merkezine almakta ve emek pazarındaki konumları önemsiz görünmekte ya da oldukça sınırlı bir önem atfedip ağırlık yaşam mekânına verilmektedir; üretim alanından tüketim alanına bir yönelme, araştırma konuları açısından gözlenmektedir.

Kentsel yoksulluk üzerine yapılan çalışma ve araştırmalarda gözlenen ikinci temel sorun, genelleme yapmaya yönelik bir açılım sağlama konusundaki sınırlılıklardır. Yapılan çalışmaların büyük bir bölümü, kentlerin genellikle belirli bir mahallesini kapsayan alan çalışmaları üzerinden geliştirilmektedir. Sınırlı bir ömeklem üzerinden yapılan bu değerlendirmelerin kentsel yoksulluğu anlama açısından bizlere bazı ipuçları verdiği, sağladığı açıktır. Ancak, sınırlı bir ömeklemeden yola çıkıp da yapılan değerlendirmelerde bir genellemeye gittiğimiz zaman ciddi sorunlarla karşılaşırız.

Araştırmacıların önemli bir bölümü, bu sınırlılığın farkında; ancak, bazı çalışmalarda yapılan araştırmaların sınırlı örneklerden üretilmiş olmasına rağmen, buradaki araştırma sonuçlarında elde edilen bulgulardan giderek, belli genellemelerin yapıldığı da maalesef gözlenmektedir.

Yoksulluk konusunda yapılan alan çalışmalarının az olması, yoksulluğu yaratan mekanizmaların ve yoksullukla başa çıkma stratejilerinin neler olduğu konusunda genellemeler yapmamızı güçleştirmektedir.

Yoksulluk sürecini yaratan mekanizmalar ve bunlarla başa çıkma stratejilerinin anlaşılmasında belli birtakım tipolojilerin geliştirilmesi ve genellemeler yapılabilmesi ancak daha kapsamlı ve karşılaştırmalı araştırma ve çalışmalarla mümkün olabilecektir.

Burada sunacağımız çalışma, bu tür kaygılardan yola çıkarak dört kentte yapılan yoksulluk araştırmalarında sağlanan verilere dayanmaktadır.

Uzunca bir giriş olduğunun farkındayım.

Bu sunuştan sonra araştırmanın ikinci bölümünde veya sunuşun ikinci bölümünde, söz konusu dört kentte yapılan araştırmada nasıl bir yöntem izlendiği üzerinde duracağız. Üçüncü bölümde, dört kentte yaşanan yoksullaşma süreci ve göstergeleri üzerine bir değerlendirme yapacağız. Dördüncü bölümde ise, bu kentlerde belirginleşen geçinme stratejilerinin farklı ve benzer boyutları üzerinde duracağız.

Araştırma ve alan çalışmalarının yöntemi konusunda kısa bir açıklama yapmak istiyorum.

Bu çalışmalar Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kentsel Politika Plânlaması Stüdyosunda, 1999 yılından başlayarak birbirini izleyen dört yıl içinde, daha önce de belirttiğim dört kentte, yani Ankara,

Zonguldak, Diyarbakır ve Şanlıurfa kentlerinde yapılan alan çalışmalarından üretilmiştir.

Söz konusu araştırmaların başlangıç noktasında şu tür bir varsayımdan hareket ettik:

Her bir kentte yoksulluk sorunu yaratan ve ağırlaştırılan bazı ortak süreçler olduğu gibi her kentin mekânsal iş bölümü ve tarihsel özgünlüğünden kaynaklanan kendine özgü süreçleri de vardır. Bunun yanında, kentlerin kendi içinde de farklı kesimlerin yoksulluk süreçlerinden farklı biçimde etkilenmiş olması olasıdır.

Bu bağlamda kısaca, çalışma yaptığımız dört kentin özgünlükleri üzerinde durmak istiyorum çok sınırlı da olsa.

Zonguldak kentiyle başlamak gerekiyor.

Zonguldak kenti, madencilik etrafında örgütlenen bir kent olarak, son 20 yıl içinde yeni liberal, dışa açık büyüme stratejilerinin sonucunda hızlı bir sanayisizleşme sürecine girmiştir. Kömür üretiminin önemini yitirmesine koşut olarak kentte sosyo mekânsal bir çöküntü yaşanmaktadır. Bu alanda önemli bir işgücü azaltılması olmuştur ve buna bağlı olarak da ciddi bir yoksullaşma sorunu yaşanmaktadır. Üretim alanında yüz yılı aşan bir süredir gelenekleşmiş bir model dışına çıkmak da bu kesim için ciddi sorunlar getirmektedir.

Yoksulluk sorununun Ankara kentinde çalışılması sırasında yapılan saptamalar Zonguldak kentinde yapılan çalışmalardan oldukça farklı. Her şeyden önce, Ankara kentinin emek pazarı, Zonguldak kentiyle karşılaştırıldığında çok daha heterojen bir yapıya sahip. Gerek kentin büyüklüğü, gerekse Ankara'nın başkentlik işleviyle ilişkili olarak gelişkin bir emek pazarının bulunması ve aynı çerçevede hizmet sektörünün oldukça gelişkin olması, diğer kentlerle karşılaştırıldığında zaten önemli bir farklılık yaratmaktadır.

Diğer yandan, Ankara'da hiç de küçümsenmeyecek büyüklükte bir sanayi vardır. Bu nedenle, Zonguldak kentiyle karşılaştırıldığında yoksullukla baş edebilme stratejileri açısından Ankara kenti yoksullara daha fazla olanak sunabilmektedir.

Diyarbakır örneğine gelince; Diyarbakır örneğinde kentsel yoksulluğun yaratılma mekanizmaları çok daha farklı özellikler taşımaktadır. Zonguldak ve Ankara örneklerinde geçerli olan bu yeni liberal politikaların yoksulluğun yaratılmasına yönelik yaptığı olumsuz etki Diyarbakır'da da aslında kendini açıkça göstermektedir.

Bunun yanında yalnız Diyarbakır örneğine özgü olarak, diğer kentlerde gözlemediğimiz kırdan kente zorunlu göç olgusu yaşandığını görüyoruz. Bu olgu, Diyarbakır kentinde yoksulluğun oluşumu üzerinde merkezî bir konuma sahiptir, son 10 yılda. Diyarbakır kentinin en yoksul üç semtinde gerçekleştirdiğimiz alan çalışmasında görüşülen hanelerin yaklaşık üçte birinin 1990 sonrası yaşanan zorunlu göç süreci sonucunda kente geldiği belirlenmiştir. En azından bu kesim için bilinen bir veri, kırdan ayrılmalarının ekonomik zorluklardan kaynaklanmadığıdır. Diğer bir anlatımla, söz konusu kesim kırdan yaşamını sürdürebilirken, kente gelişlerinden bu yana zorlandıkları bir konuma sürüklenmişlerdir. Diyarbakır örneği bu yönüyle diğer örneklerden farklılık göstermekte, göç açısından uyum mekanizmalarının yaşanmadığı daha kapalı bir yapıya işaret etmektedir.

Son olarak Şanlıurfa kenti, Ankara ve Zonguldak örneklerinden ve Diyarbakır'dan da -bazı konularda benzer özellikler taşıyorsa da kent ekonomisinin baskın sektörünün tarım olması nedeniyle farklılık göstermektedir. Ayrıca kent, GAP Projesinin de merkezi niteliğinde bir yerleşmedir. Ancak, kentin etnik yapısı Diyarbakır kentinden çok daha farklı özellikler de arz etmektedir.

Bu dört kentte yürütülen alan çalışmalarında ortak bir anket formu kullandık. Ağırlıklı olarak yoksulluğun yoğunlaştığı mahallelerde çalışma yapıldı. Ancak, deneklerin belirlenmesinde temel belirleyici mahalle de olmadı; bu anlamda bir mekânsal belirlemecilikten uzaklaşmaya çalıştık.

Yapılan anketlerde, sadece toplam hane geliri asgarî ücretin iki katı ve altında kalan hanelerin verileri değerlendirilmeye alındı.

Araştırma esnasında her ilde farklı zorluklarla karşılaştığımız için verilen anket sayıları da her yerde aynı olmadı. Ankara'da 234, Diyarbakır'da 122, Şanlıurfa'da 112, Zonguldak'ta ise 180 haneyle bu

ortak anket formu çerçevesinde görüşüldü.

Şimdi üçüncü olarak "yoksulluk göstergeler? başlığı altındaki bölüme geçmek istiyorum.

Burada, yoksulluğun kendini çok farklı boyutlarda gösterdiği öncelikle vurgulanmalıdır. İncelenen dört kentte bu boyutları iş yoksulluğu ya da emek pazarındaki yoksulluk, tüketim yoksulluğu, hizmet yoksulluğu ve konut yoksulluğu çerçevesinde ele aldık.

Öncelikle emek pazarındaki konum ya da iş yoksulluğu başlığı altında ulaştığımız verilerden kısaca söz etmek istiyorum.

Verileri, ben büyük ölçüde tablolara aktarmıştım ve burada bir *power-point* sunuşu yapmayı düşünüyordum ama, ne yazık ki bu imkân elimizde olmadığı için, tabloları yer yer elden geldiğince azaltmaya çalışacağım ama, biraz rakamlara boğulabiliriz; onun için şimdiden özür diliyorum.

Kuşkusuz, yoksulluk sorununun en dramatik belirleyicilerinden birisi ya da bunların başında hanelerin çalışabilir yaştaki üyelerinin emek pazarındaki konumları gelmektedir. Bu çerçevede hanelerinin farklı durumlarda olduğu görülüyor. Emek pazarından dışlanma, yoksulluğu belirleyen en önemli etmen olarak önümüze çıkmaktadır. Bununla birlikte, emek pazarının tekil bir yapısı olmadığını da biliyoruz. Sosyal güvence, kamu-özel ayrımı, formal-enformal ayrımı, ücret düzeyleri emek pazarını oldukça karmaşık bir yapıya büründürmektedir ve bu çerçevede emek pazarına çıkabilecek konumda hane üyelerinin konumlarının tespit edilmesi de önemli olabilmektedir.

Diyarbakır ve Şanlıurfa, yoksulluk sorununun diğer iki kente göre çok daha yoğun bir şekilde yaşandığı kentlerimizdir. İşsizlik oranının yoksulluk düzeyinin en temel göstergelerinden birisi oluşturduğu düşünülürse, Zonguldak ve Ankara kentleriyle karşılaştırıldığında, Diyarbakır ve Şanlıurfa kentlerinde işsizlik sorununun ulaştığı boyut daha da anlaşılır hâle gelmektedir.

Ankara ve Zonguldak kentlerinden seçilen örneklem içinde işsiz olduğunu belirten deneklerin oranı, sırasıyla yüzde 12 ve 12,2 iken bu oran Diyarbakır ve Şanlıurfa kentlerine geldiğinde 5 kat artmakta ve Şanlıurfa'da yüzde 62,8, Diyarbakır'da ise yüzde 65,8 düzeyine ulaşmaktadır. Bu, işsiz olduğunu belirten hanelerin toplam hane içindeki oranıdır.

İşsizlik oranının özellikle Diyarbakır ve Şanlıurfa kentlerinde ulaştığı boyut, söz konusu yerel toplulukların yaşadığı yoksulluk ve toplumsal bunalımın ciddiyetinin en belirgin işareti olarak görülmelidir.

Ancak, hemen belirtelim ki, iş sahibi olduğunu belirtenlerin hepsinin de düzenli işlerde çalıştığı düşünülmemelidir. İş sahibi görünenlerin önemli sayılabilecek bir kısmı da enformal dediğimiz işlerde çalışmaktadır. İşsizlerle bu enformal işlerde çalışan kesimleri birlikte ele aldığımızda, Ankara ve Zonguldak kentleri için bu iki kesimin birlikte oluşturduğu oran Ankara'da yüzde 28, Zonguldak'ta yüzde 15 iken, Diyarbakır ve Şanlıurfa kentleri için işsiz ve enformalde çalışanlarla birlikte nüfusun yüzde 71 ve yüzde 73'ünü oluşturmaktadır. Diğer bir anlatımla, bu iki kentteki örneklem içinde çalışabilir nüfusunun sadece yüzde 27'si, yani üçte birinden daha düşük bir oranı düzenli işlerde çalışmaktadır.

Bu çerçevede çarpıcı olan bir başka bulgu, Ankara ve Zonguldak kentlerinde ücretli ya da maaşlı kategorisinde yer alanların oranının Diyarbakır ve Şanlıurfa örneklerine göre çok daha yüksek olmasıdır.

Ankara ve Zonguldak kentleri, ulusal mekânsal iş bölümündeki özgün rolleri nedeniyle, kamu sektörünün kent ekonomisi içindeki payının önemli ve yüksek olduğu merkezlerdir. Bu durum Diyarbakır ve Şanlıurfa kentleri için geçerli değildir.

Değerlendirmeye alınan işgücünün kamu sektöründe çalışanlarının oranına gelince... Ankara ve Zonguldak'ta kamu sektöründe çalışanlar oranı Ankara'da yüzde 28, Zonguldak'ta yüzde 60. Yani, Zonguldak'ta iş sahibi olduğunu söyleyen kesimin yüzde 60'ı kamu sektöründedir.

Diyarbakır ve Şanlıurfa'ya geldiğimizde bu sayılar inanılmaz oranda düşmekte; kamuda çalışanlar yüzde 10'lar civarında, yüzde 14, yüzde 12 civarında belirlenmiştir. Yani, Diyarbakır ve Şanlıurfa'da kamu sektöründe çalışan çok az oranda iş sahibi kişi vardır.

Diğer bir anlatımla, Diyarbakır örneğiyle karşılaştırıldığında, Ankara kentinde kamu sektöründe oransal olarak iki kat fazla nüfus istihdam edilmektedir. Veriler, Zonguldak kentinin görece homojen kent ekonomisinin de büyük ölçüde kamu sektörü istihdamına dayandığını göstermektedir. Bu bakımdan en kötü örnek Şanlıurfa kentidir.

Diyarbakır kentinde bir hizmet sektörü olduğunu görüyoruz, dolayısıyla çalışanların küçük bir bölümü de olsa burada iş bulabiliyorlar; Şanlıurfa'da bu da söz konusu değil. İşsizliğe ilişkin olarak bakılması gereken diğer iki değişken, yoksul kesimin kentte kalış süresi ve eğitim durumlarıdır. Çok sayıda araştırmada kentte kalış süresi uzadıkça insanların işsizlik oranının azaldığı, yani bu iki değişken arasında bir ters ilişki olduğu yönünde sonuçlara ulaşılmıştır. Ancak bu varsayım, yoksul kesim için, dört kent içinde geçerli görülmemektedir.

Tablo sunmadığım için rakamları ayrıntılı olarak vermek istemiyorum, ama dört kentte de, Ankara, Zonguldak, Şanlıurfa ve Diyarbakır'da çalışanların kentte kaldıkları ortalama süre ile işsiz olanların kentte kaldıkları ortalama süre arasında önemli bir fark görülüyor. Dolayısıyla, "kentte daha uzun süre kaldığınızda, iş bulma olasılığınız artacaktır" türünde bir modernist yaklaşım bu yoksul kesim için maalesef pek geçerli görülüyor. Diğer bir anlatımla, işsizlik sorunu sadece kente sonradan gelenleri değil, uzun süredir kentte yasanları da etkileyen bir nitelik taşımaktadır.

Emek pazarındaki konumun önemli bir diğer belirleyicisi eğitim konusudur. Eğitim açısından bakıldığında çarpıcı bir durum ortaya çıkıyor. Bekleneceği gibi, işsiz hane reislerinin çalışan hane reislerine göre daha az eğitim almış oldukları görülüyor. Genel bir durum olarak, tüm kentlerde yoksulluk sorunuyla karşı karşıya olan işsiz ya da çalışan hane reislerinin eğitim düzeyi oldukça sınırlı.

Bu oran çalışanlar için, toplam aldıkları eğitim süresi 6,7 yıl, işsizlerde ise yarıya düşüyor, 3,2'ye. Yani, çalıştığını, iş bulduğunu ifade eden üçte birin altındaki sınırlı kesim ortalama 7 yıllık bir eğitim almışken, bu durum işsizler için çok daha çarpıcı bir şekilde 3 yıla kadar düşüyor.

Kentler birbiriyle karşılaştırıldığında, yine bekleneceği gibi Diyarbakır ve Şanlıurfa kentlerinde değerlendirmeye alınan hane reislerinin eğitim düzeyleri diğer iki kent ortalamasının oldukça altında kalmaktadır. Bu durum, Diyarbakır ve Şanlıurfa'da yaşanan yoksulluk olgusunun diğer iki kente göre daha ağır boyutlarda olması gerçeğiyle de örtüşmektedir.

Emek pazarındaki yoksulluğu bir yana bıraktıktan sonra tüketim ile ilgili yoksulluk göstergelerine geçebiliriz. Yoksulluk olgusunun, farklı kent örnekleri içinde, ne boyutlarda yaşandığı tüketim açısından iki tür veriye dayandırılmıştır.

Birinci tür veri, daha çok mutlak yoksulluk olgusuna karşı gelmekte ve görece nesnel boyutlara işaret etmektedir. Gıda ve benzeri tüketim düzeyleri bu gruba girer.

İkinci tür veri ise, daha çok görece yoksulluk durumunun tespit edilmesine yönelik olarak kullanılmaktadır. Burada kullanılan veriler, daha çok deneklerin kendi yaptıkları değerlendirmelerden çıkarılmaktadır.

Tüketim yetersizliğinin ya da tüketim yoksulluğunun en önemli göstergelerinden birisi hanelerin yaptıkları aylık harcama miktarıdır. Dört ilin göstergelerini, yine hazırlamış olduğumuz tabloda sunduk. Ben hızlı bir şekilde şöyle özetliyorum: Hanelerin aylık harcamaları, 2002 yılı verisi itibarıyla; Ankara'da 474, Zonguldak'ta 324, Şanlıurfa'da 201, Diyarbakır'da 238 milyon.

Kişi başına günlük harcama, dolar olarak baktığınızda; Ankara'da 2,6 dolar, Zonguldak'ta 1.69 dolar, Şanlıurfa'da 67 sent, Diyarbakır'da 64 sent. Yani, Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde aslında gerçek bir açlık sınırının altında yaşanma söz konusudur; günlük harcama 1 doların altında, 60 sentler civarındadır.

Diğer bulgularla tutarlı olarak, kişi başına yapılan harcamalar açısından Ankara ve Zonguldak kentlerine ilişkin veriler Diyarbakır ve Şanlıurfa'dan çok daha iyi durumda.

Bu veriler, Dünya Bankasının kişi başına günlük 2 dolar olan yoksulluk sınırıyla karşılaştırıldığında, sadece Ankara örneği bu sınırın biraz üzerinde kalmakta, diğer üç kentte ise sınırın altına düşülmekte

ve biraz önce belirttiğim gibi Diyarbakır ve Şanlıurfa için ise açlık sınırının da altında bir rakamla karşılaşıyoruz.

Tüketime ilişkin olarak, beslenmedeki merkezliliği nedeniyle hane halklarının et tüketimi bir göstere olarak alınmıştır.

İncelenen kentlerde görüşülen hanelerde kişi başına tüketilen et miktarından söz etmek gerekirse, Ankara ve Zonguldak'ta kişi başına aylık et tüketimi 700 ve 500 gram civarında. Şanlıurfa'ya indiğimizde ise bu 300 grama iniyor, yani bir kişinin bir ayda tükettiği et miktarı. Diyarbakır'da 440 gram; fakat bu bölgelerde yaşayanlar, Şanlıurfa için olsun, Diyarbakır için olsun et tüketiminin günlük gıda gereksinimi içinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu hatırlarlarsa bu rakamların ne denli düşük olduğunu anlayacaklardır. Yani, bu bölgelerde sebze tüketimi ne yazık ki yaygın değil, çok çok sınırlı, ağırlıklı olarak beslenme et üzerinden yapılıyor. Fakat ona rağmen, Zonguldak ve Ankara yoksullarıyla karşılaştığımızda Şanlıurfa ve Diyarbakır'daki rakamlar inanılmaz ölçülerde düşük.

Bir başka başlığımız, üçüncüsü, konut yoksulluğuyla ilgiliydi. Konut sahipliği ve sahip olunan konutun standartları bu açıdan yoksulluk göstergeleri olarak değerlendirilebilir.

Ev sahipliğine baktığımızda, aslında genelde ev sahipliğinin hep yüzde 70'ler civarında dolaştığını görüyoruz; bu Ankara'da yüzde 83'e kadar çıkıyor, önemli bir oran. Gecekonuda oturmaya baktığımızda ise, yine Ankara, Şanlıurfa ve Diyarbakır'da neredeyse yüzde 100'e yakın, yüzde 90-95'ler civarında; bir tek Zonguldak'ta yüzde 70'e iniyor.

Bu veriler, ev sahipliğinin görece yüksek olduğu biçiminde yorumlanabilir. Ancak, bu konutların büyük bölümü gecekondu. Bu da unutulmaması ve altı çizilmesi gereken bir nokta. Gecekonuda oturan nüfusun yüksek çıkmasının temel nedeninin, araştırma için seçilen alanların genelde gecekondu bölgesinde olduğu da söylenebilir.

Başkan - Sayın Ersoy, süreniz az kaldı, toparlarsanız iyi olur.

Melih ERSOY - Bu kadar oldu mu Hocam? Kusura bakmayın. O zaman ben kısaca toparlayayım.

Dolayısıyla, gecekonuda oturan nüfusun yüksek çıkması da araştırma yapılan alanların bu bölgelerde olmuş olmasından da kaynaklanabilir. Ancak, bu çerçevede gecekonduların yapı standartları ve fiziksel ve sosyal altyapı açısından kentin diğer alanlarına göre ne kadar yetersiz olduğu da zaten genelde bilinen bir konu.

Daha çarpıcı bir veri bu yoksulluk göstergeleri açısından, konuttaki yaşam koşullarıyla ilgili. Odabaşına düşen kişi sayısı açısından baktığımızda, Şanlıurfa ve Diyarbakır kentlerinde ortalama 2,5 kişi bir odada yaşıyor.

Dolayısıyla, bunlar ortalama rakamlar, o da gözden kaçırılmamalı, uzak tutulmamalı. Şanlıurfa ve Diyarbakır'da yaptığımız anketlerin önemli bir bölümünde, tek bir odada 4 ve 5 kişinin kaldığı saptamalarıyla çok karşılaştık.

Hizmet yoksunluğu açısından hemen şunu söyleyeyim: İçme suyu, elektrik, kanalizasyon, ev içi tuvalet gibi karşılaştırmalar yaptık. Ankara bu açılardan, Ankara yoksulları diyelim, çok daha iyi bir durumda, böyle bir sorun neredeyse gözüküyor. Fakat Şanlıurfa ve Diyarbakır'a geldiğimiz zaman yine inanılmaz rakamlar var. Yani, Diyarbakır'da ve Şanlıurfa'da örneğin bu konutların yüzde 50'den fazlası içme suyu olmayan konutlar.

Bunlar içinde elektrik, ki genelde Türkiye'de çözüldüğü söylenen bir konudur; Şanlıurfa'da yoksulların oturduğu evlerin yüzde 28'inde elektrik yoktur. Kanalizasyon Diyarbakır'ın yüzde 88'inde yoktur. Şanlıurfa'da ev içinde tuvaleti olmayan konut sayısı, yoksulların oturduğu konutlarda yüzde 60'lara yakındır. Yani, rakamlar bu denli yüksek, çarpıcı ve üzücü maalesef.

Yoksul hanelerde çocukların eğitim durumu açısından baktığımızda; eğitim yaşındaki çocukların ne kadarı, yüzde kaçının okula gitmediğine baktığımızda yine Ankara ve Zonguldak'ta yüzde 3 civarında.

Bu oran -makul demeyelim bunun makulü yok- hani görece diyelim, anlaşılabilir bir oran. Fakat yine Diyarbakır ve Şanlıurfa örneklerinde, ilk öğretim çağında olup okula gitmeyen oranı yüzde 17, her iki ilimizde de, kent merkezinde yüzde 17'si hiç okula gitmemiş görünüyor.

Kız-erkek ayrımına baktığınızda, tabii ki burada çok net bir şekilde kız çocuklarının aleyhine bir tabloyla karşılaşılıyor. Diyarbakır'da okuma yaşındaki kız çocuklarının yüzde 35'i okula gönderilmemektedir, yoksul kesimlerde.

Yani Türkiye'de, tabii bu kentlere ilişkin ortalama veriler alındığında daha anlaşılabilir, daha kabullenilebilir rakamlarla karşılaşılıyor; ama bu tür yoksul kesimler üzerinde yaptığımız çalışmalar, maalesef bu konuların ne denli sorunlu olduğu, ne denli büyük boyutlara ulaştığını çok çarpıcı bir şekilde gösteriyor.

Üçüncü bölüm hane halkı geçiş stratejisiyle ilgiliydi ama sanıyorum Hocam burada çok vaktimiz olmayacak, oldukça uzadı. Dolayısıyla, ben burada başlık olarak neleri incelediğimizi size söyleyeyim. Umarım bu Sempozyumdaki bildirimler bir kitap hâline getirilir.

Başkan - Getirilecek Hocam.

"Hane halkı geçiş stratejileri" başlığında değişik konular ele alındı. Yani bu yoksulluk göstergeleri bir kez ortaya konduktan sonra bu dört ilde, nedir, her ilde neler yapılıyor, yoksullukla baş edebilme açısından yoksul kesim ne tür değişik yöntemlere başvuruyor bu konuyu inceledik.

Hane halkları büyüklüğünü inceledik; hane halkının büyüklüğü bir strateji olarak öne çıkıyor çünkü. Büyük haneler, işte çalışan sayısını çoğaltarak kendi gelir durumlarını görece dayanabilir noktaya çekmeye çalışıyorlar.

Yine burada Şanlıurfa ve Diyarbakır örneği çok net bir şekilde Ankara ve Zonguldak'tan, yani kamunun daha ağırlıklı olduğu veya yoksul kesimin kamuda çalıştığı örneklerin çok olduğu iki kente göre çok kötü durumda.

"Tüketimden kısma" bir başka başlıktı. Şanlıurfa ve Diyarbakır'da yüzde 70'lere varan kesim, yoksulluğun kendilerine göre daha da derinleştiğinde, ilk yaptıkları şey tüketimden kısmak ki daha önce size et tüketimi rakamlarını verdim, bu nereye kadar kısılabılır? Nitekim bu iki kentte açlık sınırının altında yaşadığını da belirtmiştik.

Ek iş yapma tabii pek mümkün gözüküyor, dolayısıyla o rakama hiç değinmiyorum; yine son iki kentte öyle bir şansları hemen hemen hiç yok.

Kadınlar çalışmıyor, çok net bir şekilde. Burada, evde gelir getiren hane reisinin işsiz kalması durumunda dahi -ki büyük çoğunluğu işsiz zaten-kadın çalışmak gibi bir girişimde bulunmuyor. Bunun kültürel boyutları da var, ama daha önemli bir boyutu, öyle bir niteliği de yok kadının. Yani eğitim açısından o kadar geri bir durumda ki zaten bir iş bulabilme şansı da bir ölçüde bu nedenle ortadan kalkmış durumda. Fakat hane reisi işsiz de kalsa çocuk çalışıyor, kadınlar çalışmıyor.

Bir başka başlığımız "hane dışı yapılar ve kurumlarla ilişkiler"⁶, yani "memleketten yardım alınıyor mu, ne kadar alınıyor, kimlerden, ne tür yardım alınıyor" başlıklarıydı. Burada erzak yardımı öne çıkıyor.

Yerleşilen ilk ve son mahallede akraba ve hemşerilerin oranı, birbirleriyle yardımlaşma düzeyleri, vakıf, dernek gibi örgütlerden ne tür yardımlar alındığı, buralardaki üyelik durumları ve Yeşil Kart sahipliği konuları hep işlendi.

Yeşil Kart sahipliği bir gösterge olabileceği için hemen şunu söyleyeyim: Şanlıurfa ve Diyarbakır'da bu kesimde yaşayanlar yüzde 40 civarında Yeşil Kart alıyor; fakat yoksul olmalarına ve gelir düzeyleri açlık sınırının altında olmasına rağmen yüzde 60'ın hâlâ Yeşil Kartı da yok. Evet, dolayısıyla bu veriler daha ayrıntılı olarak dediğim gibi basılacak kitapta yer alabilir.

Ben sonuç olarak kısa bir sunuş yapayım size. Bu sunduğumuz değerlendirme, incelediğimiz farklı niteliklerdeki dört kentte kent yoksullarının gerek yaşam stratejilerini gerekse toplumsal konulardaki

tutumlarında belirgin farklılıklar olduğunu açıkça göstermektedir.

Bu saptama, girişte de belirttiğimiz ve kentsel yoksulluk üzerine yapılar çalışma ve araştırmalarda gözlemlenen, sınırlı bir örneklemeden yola çıkarak yapılacak genellemeler konusunda çok daha duyarlı olmamız gerektiğini göstermektedir.

Yapılan değerlendirme, yoksulluğun çok nedenli ve karmaşık bir süreç sonucunda ortaya çıkan bir olgu olduğunu göstermektedir. Bu karmaşıklık ve çok boyutluluk, yoksulluğun nedenlerini ve geçinme stratejilerine yönelik farklı yoksulluk tipolojilerinin geliştirilmesini de zorunlu kılmaktadır. Bu tür bir yaklaşım sadece yoksulluk sorununu anlamaya yönelik bir çaba olarak da değerlendirilmemelidir. Yoksulluk sorununu çözmeye çalışan merkezî ve yerel düzeyde geliştirilecek kamu politikaları açısından da söz konusu farklılıklar temel alınmalı, farklı yoksullaşma süreçlerine yönelik farklı siyasalar geliştirilmelidir.

Bu nedenle, yoksulluk sorununa ilişkin çalışmaların önündeki görev, bir yandan yoksulluğa ilişkin farklı tipolojiler geliştirirken diğer yandan da bu tipolojilere temel hazırlayacak görgül araştırmaları farklı mekânsal birimlerde yürütmektir.

Altı çizilmesi gereken bir diğer boyut ise, kentsel yoksulluk sorununun kırsal yoksulluktan ayrıştırılıp ayrıştırılamayacağına ilişkindir. En azından Diyarbakır örneği göstermektedir ki kır ve kent yoksulluğu önemli ölçüde iç içe geçmiş durumdadır. Bu durum, özellikle geçinme stratejileri ele alındığında çok daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Bu nedenle yoksulluk tipolojilerinin, kent yoksulluğunu kendi başına bir olgu olarak değerlendirme konusunda daha dikkatli davranmaları gerekmektedir. Dolayısıyla, bu tür çalışmaların değişik kentlerde tekrar tekrar yapılmasında büyük yarar vardır ve kent yoksulluğunun gerçek boyutlarıyla kavranmasında bu tür çalışmaların önemli katkısı olacağı görülmektedir.

Efendim, çok teşekkür ederim sabırlarınıza; bu kadar uzun olacağını düşünmemiştim. Tekrar özür diliyorum, teşekkür ederim, sağ olun.